

Ohje rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen torjumisesta ja selvittämisestä (2017)

1. Johdanto

Telan lakiasiain neuvottelukunta päätti 1.6.2017 nimetä asiantuntijat valmistelemaan työeläkevakuutusalaan koskevaa yhteistä riskiarviota rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskien tunnistamiseksi ja arvioimiseksi sekä päivittämään Telan ohjetta rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä.

Telan hallitus on 21.12.2017 hyväksynyt tämän ohjeen. Ohjeella työeläkeala haluaa osoittaa noudattavansa parhaita ja yhtenäisiä käytänteitä lakisääteiseen työeläkevakuutukseen liittyvien rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskien tunnistamisessa ja torjumisessa. Tässä suositusluonteisessa ohjeessa on todettu alaa koskevat yleiset asiat ja kukin Telan jäsen päättää siitä, miten se ottaa ohjeen omassa toiminnassaan huomioon.

2. Säädöstausta

Uudistettu laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä (jäljempänä rahanpesulaki, ResL, 444/2017) tuli voimaan 3.7.2017. Lain soveltamisalan piirissä ovat työeläkeyhtiöt (Finanssivalvonnan toimilupa-valvottavat).

Rahanpesulain keskeisenä periaatteena on asiakkaan tunteminen ja riskiperusteinen lähestymistapa. Lailla saatetaan täytäntöön EU:n direktiivi 2015/849 (neljäs rahanpesudirektiivi). Tavoitteena on, että ilmoitusvelvollisten ja valvojien toiminta perustuu aiempaa selvemmin riskien arvioimiseen. Valtioneuvostolla, valvojalla ja ilmoitusvelvollisilla on velvollisuus laatia rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskiarvio. Lain-säädännön soveltamista tehostetaan siten, että toimintaa kohdennetaan riskiperusteisesti.

Viranomaisohjeistusta on sekä Euroopan finanssivalvontaviranomaisilla (ESA:t) että Finanssivalvonnalla (Fiva). Fivan määräys- ja ohjekokoelmassa pääjaksossa 2 (valvottavan toiminnan järjestäminen) on Standardi 2.4 Asiakkaan tunteminen - rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estäminen. Standardi on soveltuvin osin voimassa siihen asti, kunnes Fiva päivittää määräykset ja ohjeet vuoden 2018 kuluessa vastaamaan rahanpesulain 444/2017 muutoksia. Työeläkeyhtiöt noudattavat niihin soveltuvaan, kulloinkin voimassa olevaa viranomaisohjeistusta.

Työeläkeyhtiöiden riskinhallintaa ohjeistetaan Fivan määräyksissä ja ohjeissa 2/2017 (Riskienhallinta, luku 10). Ohjeissa viitataan asiakkaiden tuntemisen ja siihen liittyvien riskinhallintajärjestelmien osalta vakuutusyhtiölain 6 luvun 13 §:ään. Sen mukaisesti työeläkevakuutusyhtiöllä on oltava riittävät riskinhallintajärjestelmät, joilla se voi arvioida asiakkaista toiminnalleen aiheutuvia rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskejä. Tämä velvollisuus ei ole riippuvainen siitä, onko vakuutukseen sovellettavissa kevennetty tunnistamismenettely vai ei.

3. Riskiarvio työeläkealan riskeistä

3.1 Työeläkejärjestelmän kuvaus

Suomalainen työeläkejärjestelmä on osa lakisääteistä sosiaaliturvaa. Työeläkevakuuttaminen on pakollista kaikille Suomessa toimiville yrityksille, yhteisöille ja henkilöille ja maksettavat työeläke-etuudet on määritelty laissa (TyEL, YEL tai JuEL).

Työeläkejärjestelmän toimeenpano on hajautettu usealle työeläkelaitokselle. Lakisääteistä eläketurvaa hoidetaan yksityisellä puolella työeläkeyhtiöissä, erityiseläkelaitoksissa, eläkekassoissa ja eläkesäätiöissä sekä julkisen alan eläkelaitoksessa.

Työeläkeyhtiön tehtävänä on harjoittaa sosiaaliturvaan kuuluvaa lakisääteistä eläkevakuutusliikettä hoitamalla lakisääteisen eläketurvan toimeenpanoa ja yhtiölle tätä varten kertyviä varoja vakuutusten käsittämät edut turvaavalla tavalla. Työeläkevakuutusyhtiö ei saa harjoittaa muuta toimintaa.

Lakisääteisessä vakuutustoiminnassa työeläkeyhtiöiden yhteisiä ominaisuuksia liittyy asiakkaisiin, tuotteisiin ja palveluihin (liiketoiminnan luonne), maantieteelliseen alueeseen ja jakelukanaviin. Tästä syystä työeläkeyhtiöt pitävät perusteltuna, että niitä voidaan rahanpesuntorjunnassa tarkastella yhtenä arviointikohteena eli klusterina.

Viranomaisohjeiden mukaan valvontaa varten viranomaiset voivat käsitellä yhtenä klusterina joukkoa yrityksiä, jotka eivät kuulu samaan taloudelliseen ryhmittymään, mutta joilla on rahanpesuriskin kannalta samanlaisia ominaisuuksia.

3.2 Keskeisiä määritelmiä

Työeläkeyhtiön palvelut

Työeläkeyhtiön asiakkaille tarjotuilla palveluilla tarkoitetaan lakisääteisiä työntekijän eläkelain (TyEL) ja yrittäjän eläkelain (YEL) tarkoittamia vakuutuspalveluita (vakuutuspalvelut), luotto- tai rahoituspalveluita sekä toimitilojen ja asuinhuoneistojen vuokraustoimintaa (muut palvelut), joissa rahoittajana tai vuokranantajana toimii työeläkeyhtiö.

Työeläkeyhtiön asiakas

Työeläkeyhtiöt määrittelevät asiakkaan Fivan Standardin 2.4 tavoin luonnolliseksi henkilöksi tai oikeushenkilöksi, jolle työeläkeyhtiö tarjoaa tai joka pyytää tai käyttää työeläkeyhtiön palveluita. Rahanpesusääntelyn tarkoittamassa merkityksessä työeläkeyhtiön asiakkaina ei pidetä eläkkeensaajia eikä vakuutettuja.

Vakituisella asiakassuhteella tarkoitetaan pysyväisluonteista suhdetta tai sellaista asiakassuhdetta, jonka oletetaan yhteydenottohetkellä tulevan pysyväksi. Tällainen asiakassuhteen perustaminen on esimerkiksi vakuutus sopimuksen solmiminen (sopimusasiakkaat).

Vakuutuspalveluiden osalta satunnainen asiakassuhde tulee käytännössä harvoin sovellettavaksi. Työeläkevakuuttamisessa tyypillisiä satunnaisia asiakkaita ovat tilapäiset työnantajat, joilla ei ole pysyviä vakuutettavia työntekijöitä. Tilapäisen työnantajan on tehtävä vakuutus sopimus lain edellytysten täytyessä ja tämä edellytys täyttyy ennen ResL:n 10 000 euron vähimmäismäärää. Muiden palveluiden osalta satunnaisen asiakassuhteen liittyvä tunnistamisvelvoite voi tulla sovellettavaksi.

Riskiperusteinen lähestymistapa

Riskiperusteisella lähestymistavalla tarkoitetaan menettelyä, jossa työeläkeyhtiöt tunnistavat, arvioivat ja ymmärtävät rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskit, joille ne altistuvat, ja ryhtyvät riskeihin nähden oikeasuhtaisiin toimenpiteisiin. Työeläkeyhtiön tulee huolehtia riskiperusteisesti asiakkaansa tuntemisesta ja tunnistamisesta. Työeläkeyhtiöllä on harkinnanvaraa menettelyjen osalta.

Riskiarvio

Työeläkeyhtiön on laadittava oma riskiarvio rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskien tunnistamiseksi ja arvioimiseksi. Riskiarvio on dokumentoitava ja päivitettävä säännöllisesti. Riskiarvioinnin laadinnassa on otettava huomioon toiminnan luonne, koko ja laajuus.

3.3 Asiakkaan tunteminen ja riskiperusteinen arviointi

Rahanpesulain esitöissä (HE 228/2016) on todettu, että työeläkevakuuksiin liittyy alhainen rahanpesun tai terrorismin rahoittamisen riski. Tämä on tuotu esille yksinkertaistetun asiakkaan tuntemisvelvollisuuden yhteydessä. Hallituksen esityksen perusteluissa on todettu, että kun hoidetaan sosiaaliturvaan kuuluvan lakisääteisen työeläkevakuutuksen tai yrittäjän eläkevakuutuksen toimeenpanoa, voidaan noudattaa yksinkertaistettua asiakkaan tuntemisvelvollisuutta. Yksinkertaistettu menettely ei vapauta työeläkeyhtiötä asiakkaan tuntemisvelvollisuudesta.

Asiakkaan tuntemisvelvoite tarkoittaa riskiperusteisen arvion mukaan määriteltäviä vaihtelevia toimia. Asiakkaan tuntemista koskevia toimia on noudatettava koko asiakassuhteen ajan. Työeläkevakuutusyhtiön on asiakassuhteeseen liittyviä rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskejä arvioidessaan otettava huomioon asiakkaisiin, tuotteisiin ja palveluihin (liiketoiminnan luonne) sekä jakelukanaviin ja maantieteellisiin alueisiin liittyvät rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskit (riskiperusteinen arviointi).

Työeläkeyhtiön vakuutustuotteet ovat lakisääteisiä ja pakollisia. Työntekijän eläkelain mukaisia eläkevakuutuksia eivät saa antaa muut vakuutusyhtiöt kuin työeläkevakuutusyhtiöt. Työeläkeyhtiöllä voi olla jakelukanavana vakuutusedustajia, joilla on oltava riittävä ammattipätevyys tarjota työeläkevakuutuksia. Vakuutuksenottajayritys ei voi myöskään nostaa tai siirtää itselleen eläkevakuutukseen sisältyvää vakuutusturvaa.

Työeläkejärjestelmä liittyy vuoden 2019 alusta kansalliseen tulotietojärjestelmään tulotietojen käyttäjänä. Tulorekisterin johdosta työeläkevakuutuksessa voidaan mm. siirtyä vuosimaksuista reaaliaikaiseen vakuutusmaksutekniikkaan.

Kaikki edellä mainitut seikat ovat rahanpesun riskiä vähentäviä tekijöitä.

Jokainen työeläkeyhtiö tekee lisäksi oman riskiarvioinnin. Yhtiön on dokumentoitava tekemänsä arviointi, jotta se voi osoittaa Fivalle, että asiakkaan tuntemista ja jatkuvaa seuranta koskevat menetelmät ovat riittävät rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskin kannalta.

3.4 Asiakasta koskevien tietojen hankkiminen, jatkuva seuranta ja selonottovelvollisuus

Rahanpesulain edellyttämä (muun kuin sijoitustoimintaan liittyvän) asiakkaan tunnistamiselle riittävä taso asiakkuuksia perustettaessa on asiakkaan tunnistaminen asiakkaan itsensä antamin tiedoin. Asiakas ja tämän puolesta toimiva on tunnistettava ja henkilöllisyys todennettava vakituista asiakassuhdetta perustettaessa (ennen vakuutus sopimuksen tekemistä) ja tietyissä muissa laissa mainituissa tilanteissa, joissa on kyse satunnaisesta asiakkuudesta tai epäilyttävästä liiketoimesta tai kun epäillä aiemmin todennetun asiakkaan henkilöllisyyden todentamistietojen luotettavuutta tai riittävyyttä (Rahanpesulaki 3:2). Käytännön toimenpiteet määritellään jokaisen yhtiön sisäisissä toimintaperiaatteissa ja menettelytavoissa.

Jos asiakas ei ole läsnä tunnistettaessa ja henkilöllisyyttä todennettaessa (etätunnistaminen), tulee rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskin vähentämiseksi hankkia lisäasiakirjoja tai -tietoja luotettavasta lähteestä henkilöllisyyden todentamiseksi.

Työeläkeyhtiön on seurattava asiakassuhdetta vakuutustoimintaan liittyvien poikkeuksellisten tai epätavallisten liiketoimien havaitsemiseksi. Asiakassuhdetta tulee seurata riittävästi sen varmistamiseksi, että asiakkaan toiminta vastaa sitä kokemusta ja tietoa, joka työeläkeyhtiöllä on asiakkaasta ja tämän toiminnasta. Erityisesti tulee kiinnittää huomiota liiketoimiin, jotka esim. rakenteeltaan tai suuruudeltaan poikkeavat tavanomaisesta. Samoin on meneteltävä, jos liiketoimilla ei ole ilmeistä taloudellista tarkoitusta tai ne eivät sovi yhteen sen kokemuksen tai tietojen kanssa, jotka työeläkevakuutusyhtiöllä on asiakkaasta ja tämän toiminnasta. Tarvittaessa tulee selvittää asiakkaan varojen alkuperää. Tämä velvoite ilmoitusvelvollisilla on koko asiakassuhteen ajan.

3.5 Vakuutustoimintaan liittyviä poikkeuksellisia tilanteita

Rahanpesukysymysten huomioon ottaminen on osa työeläkeyhtiöiden riskienhallintaa. Rahanpesu ei ole käytännössä ollut yleinen eikä merkittävä ongelma lakisääteisessä työeläkevakuutuksessa.

Esille on tullut ns. haamuvakuuttamistilanteita vähäisessä määrin ja näiden tapausten vakuutussummat ovat olleet pieniä. Tilanteet ovat voineet olla sellaisia, että on vakuutettu olematonta yritystoimintaa, tai on ilmoitettu todellista suurempi työntekijämäärä, jolloin rahanpesu voidaan toteuttaa maksujen palautuksella.

Yrittäjän eläkevakuutuksessa voisi olla mahdollista toteuttaa rahanpesua vakuuttamalla ylimitoitetulla työtulolla ja maksamalla ylisuuria vakuutusmaksuja. Työeläkeyhtiön on yrittäjän eläkelain mukaan tehtävä yrittäjän työtuloselvitys, jolloin selvitetään perusteet suurelta vaikuttavalle maksulle ja mahdolliset väärinkäytökset havaitaan ja siihen pystytään puuttumaan.

Epäilyttävä tilanne olisi kyseessä myös silloin, jos vakuutusmaksun maksamiseksi tarjotaan käteissuoritusta. Työeläkeyhtiöt eivät ota vastaan käteissuorituksia, joka omalta osaltaan vähentää rahanpesuriskiä.

Tässä esitetään yleisellä tasolla esimerkkejä työeläkevakuuttamiseen liittyvistä tilanteista, jotka on tunnistettava ja joihin on sovellettava se-lonottovelvollisuutta. Jokaisella työeläkeyhtiöllä on seurantaa varten järjestetty valvonta, toimintaperiaatteet ja menettelytavat, jotka se ottaa toimintatavoissaan huomioon.

- 1) Yleisesti asiakkaan kaikki liiketoimet, jotka rakenteeltaan tai suuruudeltaan ovat epätavallisia tai poikkeuksellisia suhteessa asiakkaan liiketoiminnan laajuuteen ja toimialaan
- 2) Etätunnistaminen
Jos sopimus tehdään puhelimella, sähköpostilla, tai asiamiesten välityksellä, on asiakkaan henkilöllisyys todennettava viranomaislähteistä. Lisäksi on varmistettava, että liiketoimintaan liittyvä suoritus tulee luottolaitoksen tililtä tai se maksetaan tilille, joka on aiemmin avattu asiakkaan nimiin. Asiakkaan henkilöllisyys voidaan myös todentaa vahvasta sähköisestä tunnistamisesta ja sähköisistä luottamuspalveluista annetussa laissa (617/2009) tarkoitetulla tunnistusvälineellä tai sähköisen allekirjoituksen hyväksytyllä varmenteella, tai muun sähköisen tunnistamistekniikan avulla, joka on tietoturvallinen ja todisteellinen. Tällainen tunnistus on esimerkiksi pankin myöntämä verkkopankkiavain (ns. Tupas-tunniste)

- 3) Maksujen palauttaminen, erityisesti korkeat palautusmäärät ja pankkitilit, joihin palautuksia maksetaan

Maksujen palautusten yhteydessä tulee kiinnittää huomiota korkeisiin tai toistuviin palautusmääriin tai muutoin epäilyttäviin palautuksiin. Tällöin selvitetään aina, minkä vuoksi korkeita palautusmääriä joudutaan maksamaan.

Maksujen palauttamisen osalta tulee erityistä huomiota kiinnittää mahdolliseen uuteen pankkitilinumeroon, jonka palautuksen saaja ilmoittaa. Mikäli mahdollista, tulee selvittää, kuuluuko pankkitilinumero vakuutusottajalle. Asiakkaalta pyydetään aina tilinumero kirjallisesti, ellei se jo ole asiakasjärjestelmässä olemassa.

- 4) YEL-vakuutuksen ottaminen perusteettomasti
- 5) Liian suuriksi arvioitavien TyEL -ennakkomaksujen maksaminen.
- 6) Asiakkaalla on liittymäkohta valtioon, jonka rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämis- ja selvittelyjärjestelmä muodostaa komission arvion mukaan merkittävän riskin EU:n sisämarkkinalle tai ei täytä kansainvälisiä velvoitteita

3.6 Tosiasiallisen edunsaajan tunnistaminen

Työeläkeyhtiöt voivat soveltaa yksinkertaistettua menettelyä asiakkaan tuntemisvelvollisuuden osalta, sillä alan yhteisen riskiarvion perusteella arvioidaan, että työeläkeyhtiön liiketoiminnan luonteeseen liittyy vähäinen rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riski. Myös yksinkertaistetussa menettelyssä on tehtävä kaikki asiakkaan tunnistamista koskevat toimet, mutta ne voidaan tehdä kevennetysti.

Työeläkevakuuttamisessa ei ole merkitystä vakuutuksen ottavan yhteisön tosiasiallisen edunsaajan todentamisella (määritelmä ResL 1:5). Tosiasiallisen edunsaajan tunnistamisen menettelyt määritellään yhtiökohtaisesti yhtiön oman riskiarvion pohjalta.

3.7 Poliittisesti vaikutusvaltaiseen henkilöön liittyvä tehostettu tuntemisvelvollisuus

Lakisääteisen työeläkevakuutustoiminnan ja vakuutustuotteen kannalta ei ole merkitystä sillä, onko asiakas poliittisesti vaikutusvaltainen henkilö tai tällaisen henkilön perheenjäsen tai yhtiökumppani. Työeläkevakuutus on myönnettävä kaikille henkilön asemasta riippumatta.

3.8 Sijoitustoiminta

Sijoitustoiminnassa työeläkeyhtiö on yleensä itse asiakkaan roolissa ja tällöin työeläkeyhtiöön kohdistuu tunnistamisvelvoite.

Työeläkeyhtiön sijoitustoiminnon asiakkaalla tarkoitetaan tahoja, joka hankkii työeläkeyhtiön muita palveluita (ks. määritelmä). Sijoitustoiminnassa on huomattava, että työeläkeyhtiö sijoittaa yhtiön omia varoja ja laki kieltää sitä harjoittamasta sijoitustoimintaa muiden puolesta. On myös huomattava, että työeläkeyhtiöön ei voi sijoittamistarkoituksessa ohjata pääomia ja saada niille sieltä muuta kuin osake- tai takuupääomaosuuksien määrän ja tälle määrälle lasketun kohtuullisen tuoton.

Työeläkeyhtiö arvioi omassa riskiarviossaan sen muihin asiakkaalle annettaviin palveluihin kuin vakuutuspalveluihin liittyvän rahanpesulain mukaisen riskin.

Työeläkeyhtiöt tunnistavat liiketoimissa sopimuskumppaninsa. Vastuullisina toimijoina ja sijoittajina työeläkeyhtiöt seuraavat vastapuolen toimintaa ja hankkivat sopimuskumppanista laajasti tietoja.

Luotto- ja rahoituspalveluissa tai muissa palveluissa (mm. vuokraustoiminta) -asiakasta ei pääsääntöisesti tavata henkilökohtaisesti. Asiakkaan voi myös tunnistaa muu kuin työeläkeyhtiö (esim. pankki) tai asiakas on tunnistettu jo aikaisemmassa vaiheessa silloin, kun asiakassuhde on syntynyt. Työeläkeyhtiö varmistaa, että asiakkaan tuntemista koskevat tiedot ovat sen saatavilla, jos kolmas osapuoli on täyttänyt asiakkaan tuntemista koskevat velvollisuudet sen puolesta. Työeläkeyhtiö ei vapaudu rahanpesulain mukaisista vastuista tässä tilanteessa.

3.9 Asiakassuhteen perustaminen ja ylläpitäminen

Työeläke kuuluu vakuuttamispakon piiriin, jolloin työeläkevakuutus on myönnettävä sitä hakevalle.

Työeläkevakuutuksessa asiakas on tunnistettava vakuuttamisen edellytysten täyttymisen kannalta. Näin ollen käytännössä, jos vakuuttamisen edellytykset täyttyvät, myös rahanpesulaissa säädetty asiakkaan tuntemiseksi tehdyt toimet on tehty riittävällä tavalla.

Asiakkaan tuntemiseksi rahanpesulain mielessä riittämättömät toimet voisivat kohdistua lähinnä olemassa olevaan asiakaskantaan. Työeläkeyhtiö seuraa asiakkaita jatkuvasti ja pyytää toimittamaan mahdollisesti puuttuvia asiakasta koskevia tietoja. Tiedot on toimitettava, koska vakuutus on pidettävä lähtökohtaisesti voimassa ja vakuutusta ei voida vakuutuksenantajan puolelta päättää kuin työntekijän eläkelaisissa tai yrittäjän eläkelain mukaisissa tilanteissa.

3.10 Ilmoitusvelvollisuus

Työeläkeyhtiön on huolehdittava siitä, että sillä on tarvittavat sisäiset prosessit ja menettelytavat ilmoitusvelvollisuuden täyttämiseksi.

Työeläkeyhtiön on selonottovelvollisuuden täyttämisen jälkeen viipymättä ilmoitettava rahanpesunselvittelykeskukselle epäilyttävästä liiketoimesta tai terrorismin rahoittamisen epäilystä.

Ilmoitus ei ole rikosilmoitus, vaan ilmoitusvelvollisen havaitsema alalla tavanomaisesta toiminnasta poikkeava liiketoimi tai järjestely. Rahanpesuilmoituksen kynnyks ei ole sama kuin esimerkiksi rangaistavaksi säädetty velallisen epärehellisyys, koska muutoin suuri osa takaisinperintään johtavista tapauksista kuuluisi ilmoitusvelvollisuuden piiriin. Ilmoituksen muodosta ja sisällöstä on säädetty rahanpesulaissa.